

sinecine kitaplığı

Book Reviews

KUZEY AFRİKA ve ORTA DOĞU'DA HOLLYWOOD FİLMLERİ: BİR DOLAŞIM TARİHİ

Aydın Çam

Öz

Bu çalışmanın amacı Nolwenn Mingant'ın *Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Hollywood Filmleri: Bir Dolaşım Tarihi* (*Hollywood Films in North Africa and the Middle East: A History of Circulation*, 2022) adlı kitabın incelemek ve bu kitabın ulusal sinema araştırmalarımızla ilişkisine dair öneriler sunmaktır. Mingant bize Hollywood filmlerinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki dolaşımının tarihi aracılığıyla, bu bölgenin sinema tarihini çok bağlamalı bir biçimde incelemeyi öneriyor. Mingant'ın çalışması Hollywood filmlerinin Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Körfez Bölgesindeki varlığına ve dolaşımına odaklanarak bu üç coğrafi bölgedeki on dokuz ülkeyi kapsıyor. Tarihsel olarak, bu ülkelerde Hollywood filmlerinin seyirciyle bir araya gelmesi Amerikan, Fransız ve yerel dağıtımçıların yanı sıra resmi kurumlar ve gayri resmî aktörler aracılığıyla mümkün olmuştur ve buna bağlı olarak da film dağıtım alanında faaliyet gösteren farklı aktörlerin stratejileri, işbirlikleri ve çatışmaları çalışmanın konusunu oluşturuyor. Amerikan filmlerinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki dolaşımı büyük ölçüde bölgenin siyasi tarihi tarafından şekillendirilmiştir ve bu siyasi bağlam da çalışmanın sacayaklarından bir diğerini tutmaktadır. Bunlarla beraber, Mingant'ın çalışmasında, kimi zaman açık kimi zaman da örtük ipuçlarını gördüğümüz ve ulusal sinema tarihimize ve araştırmalarımıza önemli katkı sağlayabilecek bağlamlar da bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Afrika ve Orta Doğu sinema tarihi, Hollywood filmleri, film dağıtımı ve dolaşımı, Adana sinema tarihi

Geliş Tarihi | Received: 02.09.2023 • Kabul Tarihi | Accepted: 24.09.2023

23 Kasım 2023 Tarihinde Online Olarak Yayınlanmıştır.

Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi

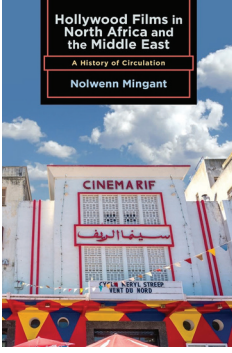
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4168-3093> • E-Posta: acam@cu.edu.tr

Review of Hollywood Films in North Africa and the Middle East: A History of Circulation

Abstract

This review evaluates the book *Hollywood Films in North Africa and the Middle East: A History of Circulation* by Nolwenn Mingant (2022) with an eye to its relevance for Turkish cinema studies. Through the history of the circulation of Hollywood films in North Africa and the Middle East, Mingant offers a multi-contextual analysis of the cinema history of this region. Mingant's study focuses on the presence and circulation of Hollywood films in North Africa, the Middle East, and the Persian Gulf, covering nineteen countries in these three regions. In these countries, Hollywood films have historically been made available to audiences through American, French, and local distributors, as well as official and unofficial actors. The collaborations and conflicts between these different actors and the strategies they have adopted are the subject of the study. The circulation of American films in North Africa and the Middle East has been shaped mainly by the region's political history, and this political context is another pillar of the study. In addition, Mingant's analysis also reveals contexts, sometimes explicitly and sometimes implicitly, that can significantly contribute to Turkish cinema history and research.

Keywords: cinema history of North Africa and the Middle East, Hollywood films, film distribution and circulation, cinema history of Adana

Hollywood Films in North Africa and the
Middle East: A History of Circulation
Nolwenn Mingant

ISBN: 9781438488547

State University of New York (SUNY) Press,
New York, Kasım 2022, 260 s.

2000'lerden sonra Kuzey Afrika'dan Orta Doğu'ya ve oradan da kimi zaman Arap Yarımadası'na ya da diğer bir deyişle Körfez Bölgesi'ne uzanan bölgenin sinema tarihiyle ilgili çalışmalarda artan bir ivme görmekteyiz (örneğin Leaman, 2001; Dönmez-Colin, 2007; Gugler, 2011; Ginsberg & Lippard, 2020a ve 2020b; Shafik, 2022; Elsaket, Biltereyst & Meers, 2023). Oldukça geniş bu bölgedeki kimi ülkelerde, sinemanın hemen ilk günleriyle kesişen kimi ülkelerdeyse ancak 1960'larda başlayan bir deneyim söz konusu ve bu da çok farklı bağlamlarda sadece karşılaştırmalı da (*compe-rative*) değil iç içe geçmiş – dolaşık (*entangled*) veya çapraşık tarihyazımı (*histoire croisée*) için verimli bir alan sağlıyor. Verimlilik, çalışmaların temaları bakımından da dikkate değer zenginlikte: Sinema çalışmalarının geleneksel temalarıyla oyunculara, yönetmenlere ya da filmlere; yapım, dağıtım ve gösterim pratikleri bağlamında sektöre eğilen araştırmalar son dönemde sinema mekânları ya da seyir deneyimleri gibi güncel temalarla giderek çeşitleniyor. Nolwenn Mingant'ın 2022'nin sonbaharında yayımlanan *Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Hollywood Filmleri: Bir Dolaşım Tarihi* (*Hollywood Films in North Africa and the Middle East: A History of Circulation*) adlı çalışması da hem kapsamı hem de temasıyla dikkat çekiyor. Mingant bize Hollywood filmlerinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki dolaşımının tarihi aracılığıyla, bu bölgenin sinema tarihini çok bağlamlı bir biçimde incelemeyi öneriyor. Mingant'ın çalışması Hollywood filmlerinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgesindeki varlığına ve dolaşımına odaklanarak üç coğrafi bölgedeki on dokuz ülkeyi kapsıyor: (a) Kuzey Afrika (Cezayir, Libya, Fas ve Tunus); (b) Orta Doğu (Mısır, İran, Irak, Ürdün, Lübnan, Suriye, İsrail ve Filistin Yönetimi) ve (c) Körfez Bölgesi (Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail ve Yemen). Tarihsel olarak, bu ülkelerde Hollywood filmlerinin seyirciyle bir araya gelmesi Amerikan, Fransız ve yerel dağıtımcıların yanı sıra

resmî kurumlar ve gayriresmî aktörler aracılığıyla mümkün olmuştur ve buna bağlı olarak da film dağıtım alanında faaliyet gösteren farklı aktörlerin stratejileri, işbirlikleri ve çatışmaları *Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Hollywood Filmleri: Bir Dolaşım Tarihi*'nin konusunu oluşturuyor. Bununla beraber Amerikan filmlerinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki dolaşımı büyük ölçüde bölgenin siyasi tarihi tarafından şekillendirilmiştir ve bu siyasi bağlam da çalışmanın sacayaklarından bir diğerini tutmaktadır.

Sinemanın icadından ve ilk ticari gösterimlerin hemen ardından Lumière operatörleri Avrupa şehirlerinden başlamak üzere dünyanın hemen her yerine dağılır. Onlardan biri, Alexandre Promio (1868-1926) Aralık 1896'da Cezayir'e gider. 15–25 Aralık tarihleri arasında burada kalır, bir dizi film çeker ve aynı zamanda birkaç gösterim de yapar¹. Akabinde muhtemelen Tunus'a geçer ve bir süre burada kalır. "Muhtemelen" demek durumundayız çünkü her ne kadar burada çekilen görüntüler Cezayir'de çekilenlere ve Promio'nun genel sinematografisine benzese de, Lumière Kataloęuna onun adıyla kaydedilmemiştir. Promio, 8 Mart 1897'de Kuzey Afrika'ya döner ve Mısır'ı filme alır. Ama sinema, Promio'dan önce Mısır'a ulaşmıştır bile. Henri Dello-Strologo 1896'nın sonundan beri Lumière gösterimleri düzenlemektedir ama o güne değin repertuarında seyirciler için herhangi bir yerel görüntü bulunmamaktadır (<https://catalogue-lumiere.com>). Promio'nun gelişinden sonra yerel görüntüler programlara dahil edilir. Promio, mart ayındaki Mısır seyahatinin ardından Akdeniz kıyılarını takip ederek kuzeye yönelir ve ulusal sinema tarihimiz için de son derece önemli olan yolculuğu başlar. 3 Nisan 1897'de başlayan seyahatinin ilk durağı Tel Aviv'dir; Hayfa ve Kudüs'ten manzaralar kaydeder. Sonra kıyından içeriye Beytüllahim'e geçer ve ardından yeniden kuzeye, Beyrut ve Şam'a devam eder. Promio, bu bölgede yirmi kadar kısa film çektikten sonra, muhtemelen Hatay üzerinden Anadolu'ya girer; önce İzmir'e, sonra da İzmit ve İstanbul'a yönelir. Sinema, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'yu tarihte kim bilir kaçınıcı kez bağlamakla kalmaz, bu coğrafyaya bir kez daha Anadolu ve İstanbul'u da ekler.

Sinemanın erken yıllarından İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Kuzey Afrika ve Orta Doğu'nun siyasi yapısı –doğal olarak da

¹ Lumière Kardeşlerin icatları olan cinématographe bu dönemde sadece kaydedici olarak değil, kaydedilen filmlerin pozitif baskısı için bir agrandisör ve gösterimi için bir projektör olarak da işlev görmekteydi. Dolayısıyla Alexandre Promio gibi operatörler kayıt için gittikleri yerlerde, hemen aynı günlerde çektikleri filmlerin gösterimlerini de yapabilmekteydi.

bu yapıya bağlı olan ekonomik, toplumsal ve kültürel durumu-, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve bölgenin sömürgeleştirilmesiyle belirlenmektedir. Bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışını onaylayan Sykes-Picot Anlaşması, 1916'dan sonra iki sömürge imparatorluğunun kurulmasıyla Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki sınırları yeniden çizer; Avrupalı sömürgeciler bu bölgeye ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel olarak damgalarını vurur. Halihazırda Mağrip Bölgesini (Cezayir, Fas ve Tunus) hakimiyeti altında tutan Fransa, bu anlaşmanın ardından Lübnan ve Suriye'nin de kontrolünü ele geçirir. Büyük Britanya ise Mezopotamya, Filistin, Ürdün ve Mısır'ı hakimiyetine almıştı. Britanya'nın ayrıca 1820'lerde Basra Körfezi'nde ortaya çıkan ve 1971'de Birleşik Arap Emirlikleri'nin kurulmasıyla sona eren Ateşkes Devletleri (*Trucial States*) zerinde gayriresmî himayesi vardır ve 1927'de kurulan Suudi Arabistan Krallığının da mttefidir. Fransa ve Büyük Britanya'yla beraber iki Avrupalı sömürgeci g daha bölgede hüküm sürmektedir: Libya'da İtalya ve Kuzey Fas'ta İspanya. Bölgedeki Fransız ve İngiliz hakimiyetine karşın Amerikan filmlerinin baskınlığı ise dikkat çekicidir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da düzenli -ve ticari- film gösterimleri yapan ilk sinema salonları 1900 yılında Mısır ve Filistin'de; 1908'de Cezayir, İnan ve Tunus'ta; 1909'da Mezopotamya (bugünkü Irak) ve Lübnan'da; 1910'da Suriye'de; 1937'de Manama'da (Bahreyn) ve 1954'te Kuveyt'te açılır. 1950'lerin başında sinema tüm Kuzey Afrika ve Orta Doğu'ya yayılmış, hatta Mısır ve İnan gibi ülkelerde endüstri uluslararası dolaşıma katılacak filmler üretecek kadar gelişmiştir. Diğer yandan sinemanın erken döneminden itibaren bu bölgede, Hollywood filmlerinin pazara hakimiyeti söz konusudur. Henüz 1926'da Mağrip-Fransız kolonisindeki film pazarının %85'i, Mısır pazarının %55'i, İnan pazarının %40'ı ve Suriye pazarının %70'i Amerikan yapımlarının elindedir. Benzer biçimde 1930'da Filistin pazarının %70'i ve 1937'de Irak pazarının %90'ı da Amerikan yapımlarının elindedir (Mingant, 2022, s. 2). Dolayısıyla Kuzey Afrikalı ve Orta Doğulu seyircilerin Hollywood filmlerine olan ilgisi yeni bir olęu olmayıp derin tarihsel köklere sahiptir.

Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da hem de Körfez Bölgesi'nde siyasi iklim köklü bir biçimde değişir. Sömürgecilik karşılığıyla beraber milliyetçi hareketler yükselişe geçer ve bu geniş bölgedeki hemen her ülke bağımsızlığını kazanır. Lübnan ve Suriye 1946'da, Fas ve Tunus 1956'da, Cezayir ise sekiz yıl süren kanlı bir savaşın ardından 1962'de bağımsızlığını elde eder. Orta Doğu'da, Büyük Britanya yönetiminden bağımsızlığını İkinci Dünya Savaşı'ndan

nce resmileştirmiş ancak halen Britanya güdümünde olan ülkelerde ise (1932'de Irak, 1937'de Mısır) milliyetçi askeri darbelerin İngiliz himaye-sindeki monarşileri devirmesiyle siyasi çalkantılar yaşanır: 1952'de Cemal Abdl Nasır'ı iktidara getiren Mısır Devrimi'ni 1958'de Irak'ta Haşimi Monarşisine karşı yapılan 14 Temmuz Devrimi izler. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1948'de İsrail'in kurulması ise Arap komşularıyla uzun süreli ve şiddetli bir siyasi çatışmaya yol açarak bölgesel ilişkileri büyük ölçüde istikrarsızlaştırır. Böyle bir ortamda, Soğuk Savaş'ın da yükselişiyle beraber 1968'deki Baas Darbesi'nin ardından Irak'ta, 1969'da Muammer Kaddafi'nin iktidara gelmesiyle beraber Libya'da ve 1971'de Hafız Esad'ın darbesinden sonra Suriye'de olduğu gibi, Batı karşıtı rejimler Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğiyle ittifak kurar. Lübnan hem Arap-İsrail atışmasının hem de Soğuk Savaş'ın yükünü çekmiştir. Dahası ülkede 1975'ten 1990'a kadar Batı yanlısı Hıristiyan Maruniler ile Batı karşıtı Filistinli gler arasında kanlı bir iç savaş yaşanmıştır. Bölgedeki güç dengesi 1979'da İran'da gerçekleşen İslam Devrimi ile daha da karmaşıklaşır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Kuzey Afrika ve Orta Doğu, Hollywood film dağıtımcıları için kaotik bir dünyaya dönüşmüştür. Çünkü bu bölgedeki ülkelerde bir yandan çözülmesi neredeyse olanaksız siyasi istikrarsızlıklar yaşanırken diğer yandan da Soğuk Savaş'ın büyük siyasi oyununda piyon haline gelen Hollywood filmlerinin dağıtımı olanaksızlaşmaktadır.

Hollywood filmlerinin bölgedeki dolaşımı 1950'lerden 1970'lerin sonuna kadar siyasi iklim değişimiyle güçlü bir şekilde istikrarsızlaştırılırken, dağıtımcılar 1980'lerden itibaren video kasetlerin ve kayıt teknolojilerinin ortaya çıkışı ve bunun sonucunda film korsanlığının yayılmasıyla beraber yeni zorluklarla yüzleşir. Geride bıraktığımız yirmi yılda ise DVD'lerden uydu televizyonuna, internet yayıncılığından ve film indirmeye kadar resmi ve gayriresmî dolaşım yollarının gelişimi Amerikan filmlerinin varlığının ana belirleyicisi haline gelir ve siyasal bağlamın da yerini alır. Her ne kadar 1991'deki Körfez Savaşı, 2003'teki Irak Savaşı ve ardından gelen ABD işgali, bölgedeki Amerikan karşıtlığını yeniden canlandırmış olsa da, Hollywood filmleri Kuzey Afrikalı ve Orta Doğulu seyirciler arasında büyük ölçüde popüler olmaya devam etmiştir. Benzer şekilde, Hollywood filmlerinin varlığı ve popülerliği son on yılın en önemli siyasi hareketi olan ve 2011'de Tunus'ta demokratik yönetime geçişe yol açan ancak Suriye, Libya, Yemen ve Irak'ta iç savaşların başlaması ve Mısır'da devlet kontrolünün sıkılaşmasıyla bir Arap Kışına dönüşen Arap Baharı'ndan da etkilenmiş görünmüyor. İkinci Dünya Savaşı'nın ar-

dından, rejim değişiklikleri Hollywood filmlerinin dağıtım ve gösterimi üzerinde güçlü bir etkiye sahipken, son siyasi çalkantıların resmi ve gayriresmî yollarla dolaşan filmler üzerindeki etkisi –en azından şimdilik– çok da belirgin değil.

Mingant, *Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Hollywood Filmleri: Bir Dolaşım Tarihi*'nde yukarıdaki kronolojiyi izleyerek ve tarihsel dönüş(üm)lerle siyasal çatışmaları merkeze alarak, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Amerikan filmlerinin dağıtım ve dolaşımını üç ana bölümde inceliyor. Çalışmanın "Sömürge Döneminde Kalpleri Kazanmak (1910'lar–1950'ler)" başlıklı ilk bölümü, 1900'lerin başından 1950'lere kadar Hollywood filmlerinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki dolaşım tarihinin izini sürüyor. Bu bölümde ilk olarak Hollywood filmlerinin bölgeye ilk kez sunulmasında Fransız dağıtımcıların oynadığı rol ve onların 1920'lerde Amerikan dağıtımcılar tarafından nasıl geride bırakıldıkları inceleniyor. Bununla beraber Mingant bize 1910'lardan 1940'lara kadar bölgedeki erken dönem film gösterim sektörünün tarihini sunuyor. Bu bölümün ikinci ayrımında ise, yirminci yüzyılın ilk yarısında dil, toplumsal sınıflar ve toplumsal cinsiyetin bölgedeki seyirciyi nasıl şekillendirdiği, romantik dramalar ve Western filmleri örnekleriyle inceleniyor. Mingant'ın bu döneme dair çözümlenmeleri filmlerin Avrupalı sömürgeciler, özellikle de Fransızlar tarafından kendi ideolojik ajandalarını sürdürmek için kullanılan siyasi metalar olduğunu ortaya koyan bir bölümle tamamlanıyor. Çalışmanın "Değişen Pazarda Zemin Kaybetmek: Siyasi Bağımsızlık ve Video Kaset Kaydediciler (1950'ler–1990'lar)" başlıklı ikinci bölümünde ise Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Amerikan dağıtım sisteminin, birbirini izleyen iki büyük mücadelenin ardından çöküşü inceleniyor: (a) Sömürge sonrası bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerdeki siyasi iklimin kökten değişimine bağlı olarak, Hollywood'un Fransız ve Britanya'nın hakim olduğu sömürge döneminde bölgede inşa ettiği dağıtım yapısının çözülüşü ve (b) 1980'lerde video kasetler gibi yeni kayıt ve seyir teknolojilerin devreye girmesi ve buna bağlı olarak korsanlığın gelişmesiyle Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki film pazarının gerilemesi. Mingant'ın bu bölümde Hollywood şirketlerinin bölgede doğrudan dağıtımdan nihai olarak çekilerek bugün hâlâ yürürlükte olan dolaylı dağıtım modelini başlattığını belirtmesi dikkat çekici. Çalışmanın "Dijital Çağda Amerikan Filmi Bolluğu (2000'ler–2010'lar)" başlıklı üçüncü ve son bölümünde ise Mingant, dijital çağda Hollywood filmlerinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki güçlü varlığının haritasını çıkararak 2000'lerin ilk yirmi yılında dağıtım pazarının portresini sunuyor. Bu bölümün Suriye, İran veya Irak gibi Holl-

ywood filmlerine kapalı ülkelere odaklanan ayırımında Mingant, resmi dağıtım politikaları ile gayriresmî film dolaşımı arasındaki farkları tartışırken, bu son derece zorlu siyasi iklimde gösterim pazarını canlandırmaya çalışan bireysel girişimcilerin çabalarını ön plana çıkarıyor. Yine bu bölümde Mingant, Kuzey Afrika'nın bir bakıma geride kalmış film sektörü ile gelişen gayriresmî film pazarı arasındaki karmaşık ilişkiyi inceleyerek ortaya çıkan film kültürü üzerine değerlendirmelerde bulunuyor. Mısır, İsrail ve Lübnan'ın sinema pazarının olgunluk seviyesine ulaşırken geçirdiği evrimi de inceleyen bölüm, 2000'den sonra hem bölgenin sinemasal ağırlık merkezini değiştirme hem de Hollywood için kilit bir pazar olma yolunda ilerleyen Körfez pazarının doğuşunu inceleyerek geleceğe dair değerlendirmelerle sona eriyor.

Mingant, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Amerikan filmlerinin dolaşımına eğilen çalışması için, doğal olarak öncelikle ABD kaynaklarına başvuruyor. *Motion Picture Herald*, *Variety* ve *The Hollywood Reporter* gibi gazete ve dergilerin arşivleri; *Wid's Year Book* (1920–1921), *Film Daily Year Book* (1922–1970) ve *International Motion Picture Almanac* (1964–2014) gibi film katalogları; ABD Dışişleri Bakanlığı arşivinden erişilen Kuzey Afrika ve Orta Doğu lkelerindeki Amerikan Büyükelçiliklerinin 1910–1977 dönemindeki yazışmaları çalışmasının ana eksenini oluşturan kaynaklar. Bunlarla beraber bölgenin sömürge tarihi göz önünde bulundurularak Fransız arşivleri de önemli kaynaklar olarak değerlendirilmiş. Mingant bunun için Paris'teki Pathé arşivlerine; Nantes'daki Fransız Diplomatik Arşivlerine ve Fransız Sinematek Kütüphanesi'ndeki *Middle East Motion Picture Almanac* (1947) ve *Annuaire du cinema pour le Moyen-Orient et l'Afrique du Nord* (1952) gibi birincil belgelere erişim sağlamış. Yerel kaynaklardan ise *Variety Arabia* dergisi (2011–2012); Birleşik Arap Emirlikleri merkezli *The National* gibi İnternet üzerinden erişilebilen yerel dergi ve gazetelerin arşivleri ve Euromed Audiovisual programı tarafından oluşturulan *Statistical Data Collection Project on Film and Audiovisual Markets in 9 Mediterranean Countries* gibi veri tabanları kullanılmıştır. Ancak Mingant'ın da dikkatimizi çektiği gibi, bu kaynaklar hikâyesinin sadece bir yüzünü aktarmaktadır ve dolayısıyla diğer, yani gayriresmî yüzü için de kaynaklara ihtiyaç vardır. Bu nedenle bölgedeki Hollywood filmlerinin dağıtımcılarıyla görüşerek hikâyesini tamamlamaya çalışmış ve aralarında Mısır'dan Antoine Zeind, Lübnan'dan Mario Haddad ve Fas'tan Najib Benkiran gibi deneyimli film dağıtımcılarının da bulunduğu profesyonellerle bir dizi görüşme gerçekleştirmiştir. Mingant, ulaştığı veriyi ise çok boyutlu bir yaklaşımla çözümlenmektedir: Amerikan dağıtımcıların

stratejilerinin yukarıdan aşağıya bir çözümlemesinden, dağıtımçıların sinema alanındaki yerel aktörlerle kültürlerarası işbirliklerine ve Hollywood filmlerinin bölgedeki seyirciler tarafından alınılanmasına odaklanan aşağıdan yukarıya bir yaklaşıma geçiş yaparak meseleyi ele alır. Film dolaşımının yollarını şekillendirmede devletlerin ve kimi zaman da ticari olmayan organizasyonların rolünü sorgular. Kitabın merkezinde yer alan akışlar bazen ulusal vaka çalışmaları içinde sunulmaktadır ama nihayetinde her zaman daha geniş bir perspektiften meseleye bakılır. Aşağıda bir örneğini göreceğiniz gibi, sadece ABD, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'yu değil, Avrupa ve Hindistan'ı da kapsayan küresel dağıtım ağlarını tarihsel bağlamda göz önüne serer. Böylece Mingant, çoğu zaman birbirlerinden bağımsız ele alınan bu ülkelerin, bölgelerin ve kuramsal yaklaşımların aslında nasıl bir araya gelebileceğini; verimli ve her şeyi kapsayan bir çerçeve sağlayabileceğini bize gösterir. Dolayısıyla bu çalışma, Kuzey Afrika ve Orta Doğu sinemasının yanı sıra film endüstrisi ve film dağıtım çalışmaları üzerine yapılan daha geniş tartışmalara yeni bir bakış açısı sağlamayı da amaçlamaktadır.

Mingant'ın çalışmasında, kimi zaman açık kimi zaman da örtük ipuçlarını gördüğümüz ve ulusal sinema tarihimize ve araştırmalarımıza önemli katkı sağlayabilecek bağlamlar da bulunmaktadır. Çalışmasının hemen girişinde ifade ettiği gibi, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'nun erken dönem sinema tarihi, dramatik bir biçimde Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışıyla örtüşür. Hem bu hem de Balkan'dan Kafkaslar'a uzanan daha geniş bir bölgede, sinemanın doğuşu Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışına eşlik eder. Balkan Savaşları (1912–1913), Birinci Dünya Savaşı (1914–1918), Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden Mütareke Yılları ve buna koşut olarak devam eden Ulusal Kurtuluş Savaşı (1919–1922) ve Türk–Yunan nüfus mübadelesi (1923) gibi, büyük politik, toplumsal, demografik ve kültürel dönüşümlerle sinema pratiklerinin bu geniş coğrafyadaki varlığı ve dönüşümleri iç içe geçer. Mingant'ın çalışması her ne kadar bu dönüşümlere temas etmekteyse de, merkezinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin olduğu erken dönem sinema tarihini daha geniş coğrafyalara taşıyacak araştırmalara da ihtiyacımız var. Daha önce bu konuda yapılmış çok değerli çalışmalara (örneğin Berktaş, 2009; Cantek, 2000 ve 2005; Gürata, 2000 ve 2004) geri dönmek ve Amerikan dağıtım sistemine eklenen ama daha sonra bir bakıma Amerikan filmlerinin de yayılımını sağlayan Mısır filmleri meselesine yeniden bakmak gerekiyor. Mingant'ın da ifade ettiği gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde *Stüdyo Mısır* gibi büyük stüdyoların kurulması ve ses-

li sinemanın yaygınlaşmasıyla Mısır sineması komedi, melodram ya da müzikal gibi popüler türlerde atağa geçer. Bununla beraber, Avrupa'dan ithal edilen ve Mısır sinemalarında gösterilen filmler daha sonra Kıbrıs, İnan, Irak, Lübnan, Libya, Filistin, Ürdün, Sudan ve Suriye gibi ülkelerden oluşan geniş bir coğrafyaya dağıtılmaktadır. 1940'larda Amerikan dağıtımcıların Mısır'daki şubeleri bu filmlerin Türkiye dağıtımından da sorumludur (Mingant, 2022, s. 31). *Yeni Adana* gazetesinde yer alan, *Alsaray* sinemasında gösterilecek bir filmin ilanı bu dağıtımın ipuçlarını taşır: "İlaveten: Mısır'dan İstanbul'a tayyare ile getirilen en son harp jurnalinde harbe ait birçok mühim haberler" (*Yeni Adana*, 16 Aralık 1940, s. 4).

Mingant, İkinci Dünya Savaşı sırasında Batılı film dolaşımının akşamısı nedeniyle Mısır sinemasının tüm Orta Doğu'ya hâkim olduğunu söyler. 1940'ta Mısır filmlerinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki gösterim payı %5 iken, sadece 7 yıl sonra %45'e çıkar. "Mısır filmleri, okuma yazma bilmeyen ve bu nedenle yabancı filmlerin altyazılarını okuyamayan, ancak filmlerde kendi dillerinin kullanılmasından heyecan duyan seyirciler tarafından hızla benimsenir" (Mingant, 2022, s. 44). Bu tespiti, farklı diyalektler olsa da Arapça konuşan Orta Doğu lkelerinin çoğu için geçerlidir. Oysa bu filmler Türkiye'de de orijinal dilinde gösterilmiş olsaydı muhtemelen çok az kişi tarafından anlaşılabilecekti. Üstelik Adana'nın demografik yapısı epey farklıdır. Bu dönemde şehrin nüfusunun yaklaşık %30'unu Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan, çoğunlukla Mısır ve Suriye'den göç etmiş olan Arap Alevileri, yani Nusayriler oluşurmaktadır. Adana'da yaşayan Nusayriler, özellikle de kadınlar bu dönemde sadece Arapça konuşmaktadır. Ne var ki Nusayrilerin konuştuğu diyalekt, Mısır'da konuşulan Arapça diyalektiğinden çok farklıdır ve neredeyse hiç anlaşılmaz. Ama tüm bunlara karşın seyirci bu filmlerde işlenen konulara, meselelere, mekânlara, imgelere ve özellikle şarkılara kültürel olarak çok yakındır ve bu yakınlık seyircide olağanüstü bir ilgiye neden olur.

İkinci Dünya Savaşının hemen ilk yılından itibaren hem İstanbul hem de Adana sinemalarının programlarındaki çeşitlilik azalmaya başlamıştır. İstanbul ve Adana sinemaları neredeyse sadece Alman (UFA) ve nadiren de Amerikan filmlerini göstermektedir: *Viktorya Hsarı* (*Viktoria und ihr Husar*, 1931), *lmeyen Valsler* (*Unterblicher Walzer*, 1939); *Bal Par* (1940); *Arabacının Kızı Danyuşka* (*Postmeister*, 1940), *Sokak ocuğu Nanet* (*Nanette, Klagemann*, 1940), *Bekarlar Cenneti* (*Paradies der Junggesellen*, 1939) gibi filmler İstanbul ve İzmir sinemalarının ardından Adana'da Asrî, *Alsaray* ve Tan sinemalarında gösterime girer. 1938'in sonundan

itibaren ise Mısır filmlerinin yükselişi başlar: Kasım 1938'de İstanbul sinemalarında gösterilen "Şark'ın ve Mısır'ın en büyük mugannisi Abdülvahap'ın" *Aşkın Gözyaşları* filmi, Türkçe sözlü Arapça şarkılı olarak Ocak 1939'da Adana sinemalarında gösterilir. Olağanüstü ilgi gören bu film, ilerleyen zamanlarda tekrar tekrar gösterilecek dahası ona çok sayıda Mısır filmi –ya da Mısır filmiymiş gibi adlandırılan ve sunulan Amerikan yapımları– eşlik edecektir. İstanbul ve Adana sinemalarında, dil engeli nedeniyle bu filmler hemen ilk günden itibaren Türkçe dublajla gösterilmiştir ancak çoğu on kadar Arapça şarkı içeren bu filmlerin şarkılarının Arapça söylenmesi politik tartışmalara konu olmuş ve gösterimleri kimi zaman engellenmiştir. Bu engeller, şarkıların Türkçeleştirilmesi ya da yeniden bestelenmesiyle aşılr. Dönemin Adana gazetelerini tararken ulaştığımız önemli bir bulgu, Mısır filmlerinin İstanbul'da Türkçe sözlü ve şarkılı gösterilirken Adana'da 1957'deki bir dizi bölgesel yasağa kadar Türkçe sözlü ve Arapça şarkılı olarak gösterilmesidir. Örneğin *Zeynebim* filmi Türkçe sözlü – Şark musikili olarak Mart 1940'ta; *Aşkın Gözyaşları* filminin unutulmaz kahramanı Abdülvahap'ın" *Mes'ut Günler* filmi Türkçe sözlü – Arapça şarkılı olarak Nisan 1942'de, "Mısır'ın sehhar yıldızı Ümmügülsüm'ün" *Harunu Reşidin Gözdesi* filmi Türkçe sözlü – Arapça şarkılı olarak Haziran 1946'da gösterime girer. Ali Karadoğan ve S. Ruken Öztürk'ün geçtiğimiz yıl yayımladıkları "Türkiye'de Sinema Sansürünün Tarihi (1932-1988) – Sansür Karar Defterleri Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmalarından "Arapça şarkılı ya da Şark musikili" bazı filmlerin Dahiliye Vekâleti ve Emniyeti Umumiye Müdürlüğü emriyle Bitlis, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, İçel, Adana, Siirt ve Mardin vilayetlerinde gösterilemeyeceğini, diğer illerde ise gösterime izin verildiğini (Karadoğan & Öztürk, 2022, s. 210) görmekteyiz ki bu bölgesel yasaklar ve gerekçeleri de başlı başına bir araştırma konusu. Tüm bu nedenlerle, Mingant'ın *Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Hollywood Filmleri: Bir Dolaşım Tarihi* adlı kitabı, bu konulara yeni bağlamlar açabilen ve yeni araştırmalara ilham veren bir çalışma olarak da bizim için önemli.

Teşekkürler

Nolwenn Mingant'ın *Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Hollywood Filmleri: Bir Dolaşım Tarihi* adlı kitabına erişimimi mümkün kılan State University of New York Press asistanı Renee Jones'e çok teşekkür ederim.

Kaynakça

Alsaray Sineması – Bu Akşam. (1940, 16 Aralık). *Yeni Adana*, 4.

- Berktaş, E. (2009). 1940lı yıllarda Türk sineması. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 27, 231–250.
- Cantek, L. (2000). Türkiye'de Mısır Filmleri. *Tarih ve Toplum*, 34(204), 31–38.
- Cantek, L. (2005). *Gündelik Yaşam ve Basın (1945–1950) – Basında Gündelik Yaşama Yansıyan Tartışmalar* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Catalogue Lumire. (n.d.). Srie: *Alexandre Promio en gypte (1897)*. Ağustos 2023, <https://catalogue-lumiere.com>.
- Dönmez-Colin, G. (Ed.). (2007). *The Cinema of North Africa and the Middle East*. Wallflower Press.
- Elsaket, I., Biltereyst, D., & Meers, P. (Eds.). (2023). *Cinema in the Arab World: New Histories, New Approaches*. Bloomsbury Publishing.
- Ginsberg, T., & Lippard, C. (Eds.) (2020a). *Historical Dictionary of Middle Eastern Cinema*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Ginsberg, T., & Lippard, C. (Eds.). (2020b). *Cinema of the Arab World: Contemporary Directions in Theory and Practice*. Palgrave Macmillan.
- Gugler, J. (Ed.) (2011). *Film in the Middle East and North Africa: Creative Dissidence*. University of Texas Press.
- Gürata, A. (2000). Türkiye'de Mısır Sineması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 7, 173–194.
- Gürata, A. (2004). Tears of love: Egyptian cinema in Turkey (1938–1950). *New Perspectives on Turkey*, 30, 55–82.
- Karadoğan, A., & ztrk, S. R. (2022). *Türkiye'de Sinema Sansürünün Tarihi (1932–1988) – Sansür Karar Defterleri zerine Bir İnceleme 1. Cilt (1932–1963)*. Kltr ve Turizm Bakanlığı.
- Leaman, O. (Ed.). (2001). *Companion Encyclopedia of Middle Eastern and North African Film*. Routledge.
- Mingant, N. (2022). *Hollywood Films in North Africa and the Middle East: A History of Circulation*. State University of New York Press.
- Shafik, V. (Ed.). (2022). *Documentary Filmmaking in the Middle East and North Africa*. American University in Cairo Press.